

Uroš Lipušček

Slovensko in albansko nacionalno vprašanje med prvo svetovno vojno – podobnosti in razlike*

UDC 323.1(497.4:496.5)»1914/1918«

LIPUŠČEK, Uroš, dr., rektor, SI-1236 Trzin, Prešernova 25

Slovensko in albansko nacionalno vprašanje med prvo svetovno vojno - podobnosti in razlike**Zgodovinski časopis**, Ljubljana 62/2008 (138), št. 3–4, str. 393–407, cit. 35

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Ključne besede: prva svetovna vojna, slovenski lingvisti, kulturni klišeji in stereotipi, neodvisnost Albanije, neodvisnost Slovenije, Avstro-Ogrska, otomanski imperij, londonski pakt, srbske in italijanske teritorialne ambicije, pariška mirovna konferenca, Woodrow Wilson, ozemeljska delitev Slovenije in Albanije

Stiki med Slovenci in Albanci so bili do prve svetovne vojne pa tudi kasneje zelo redki. Prvi pomemben stik je bil prispevek nekaterih vodilnih slovenskih jezikoslovcev pri razvoju standardiziranega albanskega jezika ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Vodilni slovenski časopisi so v tem času le redko poročali o dogajanju v Albaniji. Nekatera poročila so bila podvržena različnim kulturnim stereotipom. Ker sta oba naroda živela na strateško zelo pomembnem območju na robu dveh velikih imperijev (Avstro-Ogrske in otomanskega imperija), so si politični voditelji obeh narodov do začetka prve svetovne vojne (neuspešno) prizadevali doseči zgolj avtonomijo oziroma združitev obeh narodov v eno provinco (vilajet oziroma kronovino) znotraj obeh imperijev. Albanci so prvi razvili močno idejo državnosti in narodne neodvisnosti. Slovenci so si v tem času prizadevali za združitev z ostalimi južnoslovanskimi narodi v samostojno državo, kot edini način, da bi se lahko uprli močnim imperialističnim nemškimi (avstrijskim) in italijanskim aspiracijam. Oba naroda sta bila zaradi strateških razlogov in ambicij sosednjih držav kot posledica tajnega londonskega pakta iz 1915. leta ob koncu vojne razdeljena med sosednje države.

Avtorski izvleček

UDC 323.1(497.4:496.5)»1914/1918«

LIPUŠČEK, Uroš, PhD, SI-1236 Trzin, Prešernova 25

Slovene and Albanian National Questions during the First World War: Similarities and Differences**Zgodovinski časopis (Historical Review)**, Ljubljana 62/2008 (138), No. 3–4, pp. 393–407, 35 notes

Language: Sn. (Eu., Sn., En.)

Key Words: First World War, Slovene linguists, cultural clichés and stereotypes, Albanian independence, Slovene independence, Austria-Hungary, Ottoman Empire, the Treaty of London, Serbian and Italian territorial ambitions, Paris Peace Conference, Woodrow Wilson, territorial division of Slovenia and Albania

In the period before the First World War – and even later – contacts between Slovenes and Albanians were very infrequent. The first significant contact took place when some of the leading Slovene linguists contributed their expertise to the development of a standardized Albanian language at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. During this period, major newspapers only rarely reported on events taking place in Albania, and if they did, reports were occasionally imbued with cultural stereotypes. Since each nation lived in a strategically highly important area on the margin of a large imperium, one in Austria-Hungary and the other in the Ottoman Empire, their political leaders (unsuccessfully) tried to attain prior to the onset of the First World War solely autonomy, or union of nations within one province (the vilayet or crown land), within each empire. Albanians were the first to develop a strong concept of statehood and national independence. In this period, Slovenes strived for a merger with other South Slavic nations in an independent state of their own, which was the only way to resist intense imperialist German (Austrian) and Italian aspirations. Due to strategic reasons as well as ambitions of neighboring states, and as a result of the secret Treaty of London in 1915, both nations were divided among neighboring nations after the war.

Author's Abstract

* Avtor je z omenjenim prispevkom nastopil na znanstvenem simpoziju ob 95. obletnici neodvisnosti Albanije v Tirani (27.–28. novembra 2007), ki sta ga organizirala Univerza v Tirani in zgodovinski inštitut Albanije (Konferencë Shkencore – Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX).

I.

Stiki med Slovenci in Albanci so bili do izbruha prve svetovne vojne dokaj redki. Slovenska javnost se je za razmere v otomanskem imperiju začela v večji meri zanimati šele po izbruhu tako imenovane vzhodne krize 1878. leta, še bolj pa ob začetku balkanskih vojn, ko je postalo jasno, da bo »bolnik ob Bosporju« kmalu umrl. Takratni slovenski časopisi so se sicer še posebej zanimali za usodo »bratskih« južnoslovanskih narodov, zlasti Srbije, ki je veljala za potencialni Piemont političnega združevanja južnih Slovanov.

Do prvih pomembnejših albansko-slovenskih stikov je prišlo najprej na kulturnem oziroma na lingvističnem področju. Trije pomembni slovenski lingvisti, Jernej Kopitar, Fran Miklošič in Rajko Nachtigal, so namreč ob koncu 19. oziroma v začetku 20. stoletja sodelovali pri poskusih standardizacije albanskega jezika. To delo je bilo zelo pomembno, saj so mnogi, predvsem pa sosednje države (Srbija, Črna gora in Bolgarija), zavračali obstoj enotnega albanskega naroda tudi z dejstvom, da Albanci niso imeli enotnega knjižnega jezika. Zaradi tega so med drugim utemljevali tudi delitev Albanije in negirali pravico Albancev do ustanovitve svoje samostojne države. Takšno mnenje je na primer izrazil v brošuri o »Stari Srbiji in Albanskem vprašanju«, ¹ ki je bila izdana koncem 1912. leta v nemščini, tudi slovenski profesor in kustos etnografskega muzeja v Beogradu dr. Niko Zupanić, ki je bil mnenja, da Albanci niso narod, ker nimajo enotnega knjižnega jezika. Recenzent tega dela Vladimir Knaflič je v goriški reviji *Veda* opozoril, da so Zupanića nekateri zaradi tega kritizirali, češ ali morda tudi Slovenci pred stoletji, ko še nismo imeli knjižnega jezika, nismo bili narod. Recenzent sicer trdi, da smo bili Slovenci narod tudi pred Trubarjem, ker smo imeli svoje vojvode, svoje pravo in smo se tega zavedali – imeli smo torej svojo zgodovino. Albanci pa tega po njegovem mnenju nikoli niso imeli in še vedno živijo v skupinah in rodovih, zato niso bili in niso narod. ² Dejstvo je, da omenjeni recenzent očitno ni dobro poznal albanske zgodovine, njene srednjeveške državne tradicije, Skënderbega, posebnega prava itd. Tudi tržaški neodvisni dnevnik *Edinost* je 8. decembra 1912 v članku »Resnica o Arnavtih« ocenil, da Albanija ne predstavlja niti politične niti geografske, niti etnološke enote. Na območjih, kjer živi arbanaško prebivalstvo, ki ga deli reka Shkumbin, Toski ne razumejo Gegov, ker govorijo med seboj nerazumljiva narečja.

Tudi Slovenci, ki smo živeli stoletja ukleščeni med dva velika naroda, med Nemce na severu in Italijane na zahodu, smo obstali v soseščini mnogo bolj številnih narodov predvsem zaradi specifične kulture oziroma lastnega jezika, ki mu je gramatične temelje položil Adam Bohorič v latinsko napisani slovnici *Articae horulae* (Zimske urice) 1584. leta. Sodelovanje treh priznanih zgoraj navedenih slovenskih lingvistov pri oblikovanju albanskega knjižnega jezika je bilo prvo pomembno sodelovanje dveh majhnih narodov s tega dela Evrope, ki sta se vsak na svoj način stoletja borila za svoj obstoj. Kot navajajo kronisti, njihovo navdušenje za standardizacijo albanskega jezika ni bilo obremenjeno s panslavizmom oziroma z raznimi predsodki. ³

¹ Niko Zupanić, (K. Gersin): *Altserbien und die albanesische Frage*. Wien: Brüder Suscitzky, 1912.

² Vladimir Knaflič: »Zupanić, Albanija«. V: *Veda*, let. 2 (1912), str. 186.

³ Najbolj znano delo Jerneja Kopitarja (1780-1844) s tega področja je spis o albanskem vlaškem in bolgarskem jeziku (1829). Med drugim je podprl tezo o ilirskem izvoru Albancev ter o tem, da izvirajo prevzete latinske besede v albanščini iz časa imperatorja Avgusta. Kopitar je med drugim pomagal tudi srbskemu lingvistu Vuku Karadžiću pri ustvarjanju srbskega knjižnega jezika. Verjetno najbolj znan slovenski lingvist Fran Miklošič (1813-1891) pa je s svojim delom *Albanische Forschungen* (1870) »sprožil v slavistiki živ odnos do sosednjega po izvoru in sočasni podobi precej neznanega in zagonetnega jezika«. (Franc Jakopin, »Albanološke študije«. V: *Jezik in slovstvo*, let. 13 (1977-1978), št. 1, str. 65). Miklošič se je v svojem obsežnem znanstvenem delu ukvarjal z različnimi problemi fenomenologije albanskega jezika kot tudi z zgodovino albanske slovnice. Posebej se je zanimal za besede, ki so jih Albanci prevzeli iz latinščine, italijanščine in slovanskih jezikov. Dr. Rajko Nahtigal (1877-1958) se je albanščine naučil v študentskih

V slovenski literaturi je o problematiki prve svetovne vojne na območju Albanije najbolj znana novela Josipa Jerasa, slovenskega »dobrovoljca« v srbski vojski, ki je opisal umik srbske vojske pozimi leta 1915 preko Albanije na otok Krf.⁴

Slovenska javnost je bila o takratnem dogajanju na Balkanu obveščena v glavnem preko treh dnevnih časopisov, *Slovenca*, ki je bil pod vplivom klerikalne Ljudske stranke, ki je bila posebej v nekaterih zunanjepolitičnih pogledih blizu uradni dunajski politiki, dnevnika *Slovenski narod*, ki je bil bolj liberalno oziroma projugoslovansko usmerjen, in neodvisnega dnevnika *Edinost*, ki je izhajal v Trstu. Razmere na Balkanu so ocenjevali skozi očala južnoslovanske solidarnosti ter teženj, da bi v habsburški monarhiji dualizem zamenjal trializem, v okviru katerega bi slovanski narodi dobili enakopravno mesto z Nemci in Madžari pri upravljanju monarhije, ki je ob začetku vojne začela kazati prav takšne simptome potencialnega razkroja kot otomanski imperij.

II.

Čeprav so bili Slovenci in Albanci do začetka prve svetovne vojne drugi za druge nekakšna »terra incognita«, sta oba naroda spričo specifičnega strateškega ozemlja, ki sta ga naseljevala, doživljala podobno zgodovinsko usodo. Slovenci so bili naseljeni na strateško izredno pomembnem ozemlju, saj so zapirali Nemcem dohod do Jadranskega morja. Preko Slovenije je potekala na primer železniška proga Dunaj-Trst, ki je bila zaradi dejstva, da je bil Trst takrat najpomembnejše пристanišče Avstro-Ogrske, preko katerega je potekalo približno 40 % vse trgovine na območju Jadrana, ključnega pomena za obstoj habsburške monarhije pa tudi za ohranitev njenega statusa velike sile. Po drugi strani je slovenska zahodna sosedla Italija, potem ko je končala politično združitev, začela v okviru politike »Italia irredenta« vse bolj gledati proti vzhodu oziroma Balkanu. Kljub temu da je bila Italija formalno članica trojne zveze (Nemčija, Avstro-Ogrska, Italija), je bilo posebej od 1908. leta, ko je Avstro-Ogrska anektirala Bosno in Hercegovino, jasno, da je samo vprašanje časa, kdaj bo prišlo do vojaškega obračuna med njima. Zaradi vseh teh vzrokov so oblasti na Dunaju preprečevale Slovence, da bi živeli v enotni pokrajini, čeprav so že v revolucionarnem letu 1848 postavili zahtevo po združenju Sloveniji.⁵ Do konca obstoja monarhije so morali Slovenci živeti v šestih različnih kronskih deželah, vlada na Dunaju pa je še nekaj mesecev pred zlomom monarhije iz strateških razlogov nasprotovala kakršnikoli avtonomiji Slovencev v okviru monarhije.⁶

letih, ko se je družil in prijateljeval na Dunaju z znanim albanskim lingvistom iz Skadra Đerdem Perkmezijem in mu leta 1908 pomagal pri sestavi albanske slovnice. Nahtigala je skadarska literarna komisija (Komisia letrare e Shkodrës) pozimi 1916-1917 povabila v Albanijo, kjer je analiziral razmerje med severnimi in južnimi albanskimi narečji oziroma sodeloval pri formiranju enotnega albanskega knjižnega jezika. Iz njegovega predloga je, kot je ocenjeval Jakopin, bila zelo opazna simpatija do albanskega jezika in ljudi. Nahtigal je posebej izpostavil osrednjo lego Elbasana in njegovega narečja. Njegov predlog, po katerem naj bi narečje Elbasana povzdignili v književni standardni jezik, ni naletel na podporo, češ da elbasanščina nima pisne tradicije, s čimer se Nahtigal ni strinjal.

⁴ Josip Jeras: Planina smrti – dobrovoljčevi spomini na srbski umik čez Albanijo leta 1915, Ljubljana 1938.

⁵ Zahteva po zedinjeni Sloveniji je zelo podobna zahtevi, ki jo je 1877. leta izrekel »Centralni komite za obrambo pravic albanskega naroda« v Istanbulu, da morajo vsi Albanci živeti v eni avtonomni enoti znotraj imperija. Še bolj ji je podobna zahteva Prizrenske lige 1878. leta o združitvi vseh Albancev v eno pokrajino pomenila uvod v neodvisno albansko državo, šolami v albanskem jeziku itd.

⁶ Iz podobnih strateških razlogov (naštejmo jih le nekaj: iz Albanije je bilo mogoče na primer nadzorovati vstop v Jonsko morje in na Jadran, zato je tudi dobila vzdevek »jadranska vrata na Balkan«; poleg tega bi Srbija lahko dobila dostop do morja v času, ko je bila Avstro-Ogrska še močna le preko Albanije; Albanija je tudi pomembno sotočje rek itd.) je tudi Porta v Istanbulu nasprotovala, da bi se Albanci, ki so živeli v štirih različnih vilajetih, združili v enega. Njena ocena, da bi združitev vseh Albancev v eno pokrajino pomenila uvod v neodvisno albansko državo, se je pokazala za zgodovinsko točno.

Potemtakem ni naključno, da so slovenski politiki tistega časa, vključno s politiki klerikalne katoliške stranke, videli v združitvi (pa čeprav s pravoslavnimi Srbi) uresničitev svojih temeljnih zahtev. Počasno razpadanje otomanskega cesarstva je bilo s stališča takratnih slovenskih nacionalnih interesov dobrodošlo oziroma ena izmed možnosti, da se bo postopoma tudi v monarhiji utrdil slovanski element. Simpatije Slovencev so bile zato ob začetku balkanskih vojn povsem na strani slovanskih držav (posebej Srbije), in to še posebej zato, ker je uradna avstro-ogrska politika stremela na Balkanu k čim večji oslabitvi Srbije. Bala se je namreč, da bi zmagovita Srbija lahko postala za slovanske narode močan magnet, ki bi utegnil zaradi nacionalističnega naboja celo razbiti monarhijo.

Dnevnik *Slovenec* je 8. julija 1912 poročal, da v severni Albaniji divja vstaja, ki jo mladoturška vlada zakriva, kolikor le more in zna. Že dva dni kasneje pa je omenjeni časopis poročal, da se za Albanijo bije huda vojna. Italija in Avstrija tekmujeta za prevladujoč vpliv v deželi. Ker sta obe državi zaveznici in prijateljici, uporabljata orožje zelo previdno. Po mnenju tega časopisa je Italija v prednosti, saj nastopa bolj agresivno. Že 1892. leta je na primer začela ustanavljati »laške« šole. Avstrijske so jim sledile z zamudo. Zakaj tako, se sprašuje *Slovenec*. Omenjeni časopis je 24. julija prenesel misel, ki jo je zapisal Scolus Viator (anonimno ime), »da si je usoda dovolila trpko šalo, saj je bila prav Avstro-Ogrska tista, ki je za Albanijo postavila narodno načelo, medtem ko sama v svojem domu to načelo z nogami tepta«. Še bolj jasen v razlagi tega argumenta pa je bil *Slovenski narod*, ki je 31. decembra v sestavku z naslovom »Slaba vest se oglašča« pisal, da so zgodovinski dogodki na Balkanu spravili na površje vprašanje, za katerega se vodilni krogi doslej niso zanimali. Jugoslovanske dežele so bile doslej zadnja briga avstrijskih državnikov ... Srbi in Bolgari so si v turških vilajetih v Makedoniji celo od turške vlade izposlovali pravico do vsakovrstnih šol v svojem jeziku. Slovenci v Avstriji, na primer na Koroškem in Štajerskem, jih še danes nimajo, so še dodali.

Liberalni *Slovenski narod* je 2. oktobra v dopisu iz Beograda prinesel članek, v katerem poudarja, da je prišlo v zadnjem času do nekega sporazuma med Albanci in Srbi, kar potrjuje izjava ministrskega predsednika Pašića, »da je trajni mir na Turškem mogoče ohraniti samo ako se uvede avtonomija na etnografski in zgodovinski narodni podlagi. V najskrajnejšem slučaju, bi naj bila ta avtonomija urejena po posameznih vilajetih. S srbskega stališča moramo zahtevati, da se natanko določijo teritorialne meje Stare Srbije in da se za njo uvede popolna avtonomija v vsakem oziru.« Omenjena izjava potrjuje le to, da je Srbija zahtevala uvedbo avtonomije za tako imenovano staro Srbijo (območja, ki jih je nekdaj obsegalo Dušanovo carstvo), razmejitve z Albanci pa je puščala povsem odprto. To je v pogovoru za isti časopis 31. decembra ponovil tudi srbski poslanik na Dunaju Jovo Jovanović, ki je na vprašanje, da v nemškem časopisju propagirajo, da mora avtonomna Albanija obsegati vsa ozemlja, na katerih prebivajo Albanci, dejal, da je to pač pobožna, nekoliko naivna želja Albancev. Stara Srbija in Makedonija sta bili najtesneje povezani z zgodovino srbskega in bolgarskega naroda. Nobena roka ne sme poseči po treh s krvjo odkupljenih pokrajinah. Ozemeljsko vprašanje se po njegovih besedah ne bo reševalo v akademski razpravi, temveč z mečem v roki. Oba vodilna slovenska dnevnika sta takrat več kot očitno prezrla stališča srbske socialdemokratske stranke oziroma njenega voditelja Dimitrija Tucovića, ki je srbsko okupacijo dela Albanije 1913. leta označil za »kolonialno vojno«.

III.

Slovenski narod je 28. oktobra zahteval temeljito revizijo avstrijske politike do Balkana. Po njegovem mnenju številni klerikalni trialisti stremijo samo za tem, da bi Avstrija anektirala Srbijo, staro Srbijo, Albanijo in Makedonijo vse tja do Soluna in jih podvrgla nemško-madžarsko eksploataciji. Komentator *Slovenca* dr. J. Žitnik pa je 22. novembra zapisal, »da po njegovem mnenju Albanija kot zemljepisni pojem nima natančno določene meje, razen Adrije na zahodu. V zgodovinskem in kulturnem oziru je Albanija pozabljen kos Balkana iz srednjega veka ... V kulturnem smislu so Albanci na jako nizko stopnji brez trgovine in obrti, brez zakonov, ker nekateri rodovi niso nikoli priznali turških oblasti. Narečja so tako različna, da se med seboj ljudje niti ne razumejo ... Splošna sodba v albanskem vprašanju je ta: za avtonomijo v modernem smislu Albanci niso rojeni. Tudi vzgoja jim ne bo vcepila večje politične ideje, ki bi jih usposobila za samostojen enoten narod ..., zato ne velja: Albanija Albancem. Edino le z okupacijo bi mogli te rodove z mnogim trudom, velikimi žrtvami in skrajno potrpežljivostjo privedi na pot omike. Albansko vprašanje bo Evropi napravilo še več skrbi nego vsaka sultanova dediščina.«

Podobno strupen je tudi neimenovani avtor prispevka v *Slovencu* 23. novembra, v katerem ugotavlja, »da bo samostojna Albanija nenaravno skropucalo diplomatske ideologije, gola igrača v rokah treh sosedov, že sama misel nanjo je nekaj odurnega, ker bi pomenila nezasluženo nagrado tistim rodovom, ki so stoletja uprizarjali zverinske grozovitosti proti krščanski raji, ne boječ se nobene justice na svetu.« Omenjena ksenofobična mnenja so, prvič, dokaz, da njihovi avtorji niso bili seznanjeni z zgodovino albanskih uporov proti Turkom, drugič, da je avtor Albance enačil s Turki, ki so v slovenski zgodovinski zavesti zaradi številnih upadov in ropanj zapisani z najbolj mračnimi spomini in, tretjič, da je podlegel takrat zelo razširjenemu klišeju o tem, da so Albanci divji in nekulturen narod. Podobno žaljivo stališče je v *Slovenskem narodu* 4. decembra zapisal tudi kustos etnografskega muzeja v Beogradu in kasnejši član Jugoslovanskega odbora dr. Niko Zupanič, namreč, »da so Arnavti divje klateško in neukrotljivo ljudstvo, ki žive v divji prostosti in neodgovornosti in ne dajo cesarju, kar je cesarjevega, niti bogu, kar je božjega ... Dandanes so Albanci kompleks jezikovno med seboj sorodnih plemen, ki nimajo nikake tradicije bodisi kulture ...«. Eden izmed najbolj vidnih slovenskih politikov tistega časa in prvak Slovenske ljudske stranke Janez Evangelist Krek pa je, kot piše *Slovenec* 23. novembra 1912, dejal, »da je Albanija pokrajina, v kateri bi se v slučaju samostojnosti vzdrževal največji nered. Sedaj je Turčija na tem, da se izseli iz Evrope. Mohamedanski živelj se je izkazal, da je popolnoma nesposoben za to, da bi vodil moderno državo. S Turčijo je za vedno izgubil vso državotvorno idejo.« Če zahteva Avstrija samostojnost Albanije, tako Krek, s tem zahteva, da v Evropi ostane mala Turčija, kar bi bilo v nasprotju z vsem javnim mnenjem.

Omenjeni kliše o Albancih kot popolnoma nekulturnem in nesposobnem narodu je bil brez dvoma prevzet od srbske propagande. Po razglasitvi neodvisnosti 28. novembra 1912 je v balkanskih državah namreč prišlo do prave »demonizacije Albancev kot kriminalnih vsiljivcev, ki so sposobni samo za takšno vrsto svobode, kot obstaja v divjini«. ⁷ Znano je namreč, da je Pašić zagovarjal zasedbo Kosova tudi s tem, da imajo Srbi »višjo omiko« kot Albanci, kar potrjuje tudi memorandum, ki ga je srbska vlada predala januarja 1913. leta

⁷ Haris Silajdžić: Albanija i SAD kroz arhive Wašingtona. Sarajevo: Oslobodjenje, 1991, str. 8. V nadaljevanju: Silajdžić: Albanija i SAD.

konferenci veleposlanikov v Londonu, v katerem je bilo govora tudi o srbskem »kulturnemu poslanstvu« v Albaniji.⁸

Takšni klišeji so bili v tistem času sicer dokaj razširjeni tudi na strani »kulturno« domnevno višje razvitih evropskih držav, v veliki meri pa so jih bili takrat deležni tudi Slovenci. Jugoslovanske težnje Slovencev je na primer glasilo tržaških mazzinijcev *Il vessilo rosso* na prelomu 19. stoletja zavrnilo z besedami, »da Slovenci nimajo ne Danteja ne Machiavellija, so barbari, avstrijsko državno ozemlje pa si bosta razdelili Nemčija in Italija, ki ne bosta dovolili, da bi bili Slovani gospodarji Jadrana.«⁹ Tudi italijanski zunanji minister Sonino je na pariški mirovni konferenci italijansko okupacijo slovenskih in hrvaških ozemelj opravičeval med drugim tudi z »višjo italijansko kulturo«. Pred takšnimi stereotipi niso bili imuni niti ameriški delegati na mirovni konferenci. Poročnik Le Roy King je na primer ocenjeval, »da bo moralo preteči še veliko časa, preden se bodo Jugoslovani lahko razvili v odlične ljudi ...«¹⁰ Nekateri ameriški eksperti na mirovni konferenci so na primer za albanski jezik napisali, »da je strašna zveza enostavnosti in nepravilnosti ...«¹¹ Član ameriške delegacije na mirovni konferenci Louis Beer je na primer dejal, da so bili Nemci, Madžari in Italijani žrtvovani za ljudi (Jugoslovane, op. a.), ki so na neskončno nižji kulturni stopnji¹² itd.

Prof. Anton Bezenšek, ki se je mudil na Balkanu, je v posebnem dopisu iz Sofije v *Slovenec* 23. novembra oporekal stereotipu o Albancih kot neukih in nekulturnih ljudeh. Poročal je namreč o obisku pri nekem Albancu krščanske vere, ki se je zaradi pritiskov turških oblasti v Albaniji naselil v Bolgariji. Pisal je, da je njegov gostitelj govoril in pisal poleg v albanščini še v bolgarščini, nemščini, francoščini, romunščini, italijanščini, turščini, angleščini in novogrščini. Kar se znanja tujih jezikov tiče, so izobraženci med orientanci neredko pravi Mezofanti, je pisal. Ta mož ni bil literat. Končal je namreč, kot je poročal Bezenšek, samo ljudsko šolo v Korči (Korca) in nekaj razredov v Istanbulu. Ta sicer redki pozitivni članek o Albancih v takratnem slovenskem časopisju dokazuje, da so se nekateri intelektualci vendarle zavedali negativnih stereotipov. Teza o kulturni misiji velikih in starih evropskih držav na ozemljih, kjer so živeli manjši in mlajši narodi, je bila temelj njihove politične dominacije oziroma imperialističnih ambicij.

IV.

Razglasitev neodvisne Albanije 28. novembra 1912 so vodilni slovenski časopisi sprejeli z mešanimi občutki. *Slovenec* je 2. decembra pisal, da je bila po prizadevanju avstrijske in italijanske diplomacije ustanovljena v Evropi nova država – Albanija. Podrobnejših argumentov o tem ne navaja. Tržaška *Edinost* pa je 28. novembra na prvi strani poročala, da je Albanija razglasila avtonomijo, da so na palači pokrajinske vlade v Dürresu odstranili otomansko zastavo in izobesili albansko. Poročala je tudi, da je v Dürres prispel sultanov irade (odposlanec), ki je dovolil in uzakonil albansko neodvisnost. *Edinost* je 3. decembra prenesla tudi članek dopisnika rimskega časopisa *Giornale D'Italia* iz Sofije Memmolija, da niti Srbija niti Grčija nimata nobene pravice do Albanije, ker je ta dežela albanska. V tem pogledu se interesi tako

⁸ Arben Puto: »On the setting the borders of Albania in the north and northeast«. V: Kistaq Prifti (ed.): *The Truth on Kosova*. Tirana: Encyclopaedia publishing House, 1993, str. 102.

⁹ Janko Pleterški: *Narodi, Jugoslavija, revolucija*. Ljubljana: Komunist, 1986, str. 54.

¹⁰ Uroš Lipušček: *Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919-1920*. Ljubljana: Sophia, 2003, str. 106. V nadaljevanju: Lipušček: *Ave Wilson*.

¹¹ Silajdžić: *Albanija i SAD*, str. 73.

¹² Lipušček: *Ave Wilson*, str. 100.

Italije kot Avstro-Ogrske popolnoma ujemajo. *Edinost* je očitala Memmoliju, da se ne upira zasedbi Albanije s strani Srbije zaradi Albancev, ampak zato, ker bi bili v primeru srbske zasedbe Albanije uničeni vsi italijanski načrti na tem območju.

Zgodovinsko dejstvo je sicer, da je prvi predsednik albanske vlade Ismail Kemal, ki je v svojem rojstnem kraju Vlora razglasil neodvisnost, dopotoval v Albanijo iz Trsta na avstrijski ladji. Pred vkrcanjem je izjavil, da je razglasitev neodvisnosti nujna.¹³ Ismail Kemal je pred tem obiskal Dunaj in Budimpešto zato, da bi dobil podporo s strani habsburškega cesarstva za neodvisnost Albanije. »Kemal je vedel, da je prišel čas za postavitev zahteve za neodvisnost prej, kot bodo balkanski zavezniki zavzeli celotno albansko ozemlje.«¹⁴ Avstrijska diplomacija je bila zaskrbljena, da si bosta Srbija in Grčija poskušali razdeliti albansko ozemlje. Avstro-ogrski zunanji minister Berchtold je sklenil uporabiti vsa sredstva, da bi Srbiji preprečil, da bi dobila pristanišče na Jadranu, ker se je bal, da bi Srbija s tem postala ekonomsko manj odvisna od imperija in še posebej, da bo Rusija kasneje dobila to pristanišče, kar bi popolnoma spremenilo vojaški položaj na območju Jadrana. »Avstrija je spoznala, da lahko samo neodvisna Albanija zavaruje avstro-ogrške interese na tem območju.«¹⁵ Avstro-Ogrska je zato dala vso politično podporo ustanovitvi neodvisne Albanije. Vodilni slovenski časopisi niso sledili tem strateškim interesom avstrijske diplomacije, ker so se bali, da oslabljen Srbija ne bi mogla postati nukleus bodoče južnoslovanske državne integracije.

V članku »Nova država« *Slovenec* 2. decembra piše, »da so Albanci eden izmed najstarejših narodov, da jih večinoma smatrajo za potomce Ilirov, da so silno pomešani z drugo krvjo in da so Albanci eno tistih evropskih plemen, ki se niso mogla nikoli kulturno razviti in danes so menda edini necivilizirani narodni ostanek iz pradavnine, ki je v Evropi prišel do politične samostojnosti, seveda ne z lastno pomočjo ... Mi kaj malo verujemo v življenja zmožnost te nove samostojne Albanije, čeprav ji želimo vso srečo, kakor se ob takih prilikah spodobi,« poudarja nepodpisani komentator. Zanimivo pa je, da je dva dneva pred razglasitvijo neodvisnosti *Slovenski narod* prenesel stališče uradnega glasila črnogorske vlade *Glas Crnogorca*, ki ga povzema v naslednjih besedah: »Evropa, ki je glede Balkana sprejela načelo narodnosti s polnim pravom, zahteva, da se to načelo razširi tudi na Albanijo. Balkanske države, ki so v tem načelu našle svojo moč, bi padle v veliko zmoto, ako bi se Albaniji odreklo ono, kar so zahtevale zase.«

Slovenski časopisi so sicer ocenjevali, da bo dokončen sklep o tem, ali bodo evropske države priznale Albaniji neodvisnost ali pa samo avtonomijo, sprejet na evropski konferenci.¹⁶

¹³ Živko Aramovski: »Battling and bargaining over Kosovo and Albania during the First World War«. V: Kosovo Past and Future. Beograd: Review of International Affairs, str. 68.

¹⁴ Miranda Vickers: *The Albanians – a modern history*, New York: I.B. Taurus, 1995, str. 68.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Zanimivo je, da v trenutku, ko so Albanci razglasili neodvisnost, v Sloveniji o takšni možnosti sploh niso razmišljali. Avstro-ogrške oblasti po drugi strani Slovincem tudi za nobeno ceno niso bile pripravljene dati politične avtonomije. Še maja 1917. leta (dobro leto pred razpadom habsburške monarhije) so vodilne politične stranke v tako imenovani majniški deklaraciji ostale pri zahtevah o avtonomiji v okviru monarhije. Ideje o morebitni neodvisni Sloveniji so bile rojene zunaj nje. Slovenska politična elita je namreč takrat ocenjevala, da bi Slovenci lahko zaradi hudega nemškega in italijanskega pritiska preživel le v skupnosti z ostalimi južnoslovanskimi narodi, v prvi vrsti s Hrvati in Srbi. Predvsem nekateri klerikalni politiki so se na primer med vojno zavzemali za to, da bi Slovenija in Hrvaška ustanovili skupno slovensko-hrvaško (katoliško) monarhijo. Takšen scenarij je zagovarjala tudi Italija. Po drugi strani so liberalni krogi gledali predvsem v smeri povezovanja s Srbijo, saj so ocenjevali, da je edina od južnoslovanskih držav sposobna prevzeti vlogo južnoslovanskega Piemonta. Vendar srbski politiki dolgo niso bili zainteresirani za vključitev Slovencev v južnoslovansko politično združevanje, ker so menili, da zaradi strateške lege Avstro-Ogrska v nobenem primeru ne bo pristala na to, da bi Slovenija postala del južnoslovanske federacije. Kustos etnografskega muzeja v Beogradu, sicer doma iz Bele krajine, dr. Niko Zupanić je imel odločilno vlogo pri tem, da je predsednika srbske vlade Pašića nagovoril, da je v niško deklaracijo, v kateri je Srbija decembra 1915. leta

Po njihovem prepričanju je ključnega pomena, ali bo Srbija dobila oziroma obdržala prehod do morja preko albanskih pristanišč. *Slovenski narod* je 29. novembra poročal, da so Srbi zavojevali Drač, da pa ni jasno, če bo ostal v njihovih rokah. 3. decembra pa isti časopis poudarja, da Srbija neomajno vztraja pri stališču, da ji pripada eno pristanišče na morju. Težavno bo tudi določiti meje avtonomne Albanije, ker si nazori o tem zelo nasprotujejo. Vprašanje utemeljene zahteve srbske vlade, da dobi Srbija na Jadranu svoje pristanišče, se mora, tudi če je v nasprotju z načelom albanske avtonomije, rešiti po mnenju časopisa v korist Srbije »zavojevalke in osvoboditeljice«. To tezo je najbolj jasno izpostavil Niko Zupanić v *Slovenskem narodu* že 4. decembra – torej dobre tri tedne pred razglasitvijo neodvisnosti – ko je zapisal, da je pot Srbije k morju življenjski pogoj za njen gospodarski razvoj. Če je Avstrija, ki je sestavljena iz tolikih heterogenih nacionalnih elementov, sposobna življenja, če v Nemčiji pod prusko vlado žive in se razvijajo Poljaki, čemu se ne bi mogli Albanci v isti meri kulturno razvijati v okviru srbske države, se sprašuje Zupanić.

Slovenski narod je 23. novembra 1912 podprl zahtevo Srbije, da dobi v Albaniji pristanišče in koridor do njega, češ da je to njen življenjski interes. Celo kranjski deželni glavar in prvak klerikalcev dr. Ivan Šušteršič, ki je bil blizu vladajočim krogom na Dunaju, je izjavil po pisanju *Slovenca* 8. novembra, »da ne smemo ovirati Srbije, da dobi sadove za svojo zmagovito vojsko. Tudi poti do Adrije Srbiji skozi Albanijo ne smemo zapirati, ker bi sicer iskala te poti skozi Bosno.« Prvak slovenske Ljudske stranke se je torej bal, da bi bili v nasprotnem primeru ogroženi avstro-ogrski interesi v Bosni. Slovenski politiki iz obeh taborov (liberalnega in katoliškega) so takrat podpirali zahteve po srbskem dostopu do morja preko Albanije, tako iz geopolitičnih kot tudi iz razlogov srbskih zgodovinskih pravic na območju Albanije. S tem so sprejeli argumente najbolj znanega srbskega geografa Jovana Cvijića, po katerem »ima Srbija zgodovinsko pravico, da zasede del Albanije in Grčije, saj so ta ozemlja v srednjem veku spadala v Dušanovo carstvo«. Menil je, da »zaradi ekonomske neodvisnosti mora Srbija dobiti izhod na Jadransko morje ali z okupacijo ozemlja ali pa s pridobitvijo pravice do gospodarstva in trgovine na teh območjih.«¹⁷

Omenjeno vprašanje je bilo v središču konference veleposlanikov šestih zainteresiranih držav (Avstro-Ogrske, Nemčije, Velike Britanije, Francije, Italije in Rusije) o rešitvi albanskega vprašanja, ki se je začela decembra 1912 v Londonu. Po dolгих zakulisnih pogajanjih, na katerih sta Italija in Avstro-Ogrska zastopali bolj ali manj enotna stališča, je konferenca ob francoski in britanski asistenci sklenila, da bo Albanija samostojna nevtralna država, katere obstoj bo garantiralo šest velikih sil. Srbiji niso dovolili, da bi dobila izhod na morje preko Albanije. Avstro-Ogrska se je sicer zavzemala, da bi v novo državo morali vključiti vsa območja, na katerih živijo Albanci, vendar sta temu nasprotovali Francija in še posebej srbska zaščitnica Rusija.¹⁸ Da bi vendarle zadostili srbskim, črnogorskim in grškim interesom, so v londonski pogodbi Srbiji dodelili Kosovo, Peč (Pēja) in Djakovico (Gjakova) je dobila Črna gora, Janino

postavila okvir bodoče jugoslovanske države, uvrstil tudi Slovenijo. Vplivni britanski zgodovinar in publicist R. W. Seton-Watson je 1911. leta v svojem klasičnem delu »The southern Slav Question« zapisal, da nobena avstrijska stranka ne bi pristala na to, da bi bil Dunaj ob neposredno povezavo z morjem«. Podobno mnenje je imel v času prve svetovne vojne tudi Foreign office. Do podobnega sklepa so še ob koncu vojne prišli tudi ameriški eksperti. Prvi, ki je omenil možnost neodvisne Slovenije, je bil britanski zgodovinar Arnold Toynbee, ki je 1915. leta omenil možnost, da bi Slovenija postala neodvisna država, katere porok bo Evropa. Eksperti ameriške Inquiry pa so v enem izmed svojih dokumentov v času mirovne konference kot eno izmed (za njih ne najbolj posrečenih možnosti) navedli ustanovitev večjega števila samostojnih južnoslovanskih držav, med katerimi bi bila tudi Slovenija. (Več o tem v: Lipušček: Ave Wilson, str. 137-164).

¹⁷ Ali Jakupi: Two Albanian States and National Unification. Prishtina: MMEI, 2004, str. 116-117.

¹⁸ Noel Malcolm: Kosovo-short history. London: Pan Books, 2002, str. 256.

in Epir (Epirus) pa Grčija. Večji del Albancev je tako ostal izven meja neodvisne Albanije.¹⁹ Britanski zunanji minister Sir Edward Grey je po podpisu sporazuma avgusta 1913 dejal: »Zavedam se, da ko bo vse postalo znano, bo omenjena rešitev povzročila številne kritike s strani tistih, ki poznajo državo in ocenjujejo položaj z lokalnega stališča. Vendar ne bi smeli pozabiti, da smo si prizadevali doseči sporazum med velikimi silami in ohraniti mir v Evropi.«²⁰ Kljub temu je samo leto kasneje, točneje 4. avgusta, izbruhnila prva svetovna vojna.

Slovenec je sicer 12. oktobra 1912 obtožil Anglijo, da vodi »kramarsko« politiko. Zato ker je turški sultan tudi kalif, verski poglavar vseh mohamedancev, hočejo biti Angleži pokrovitelji islama in sultana. Vsi trije slovenski časopisi, ki jih vključujem v raziskavo, so sicer bolj ali manj nasprotovali tedanji uradni balkanski politiki vlade na Dunaju, ki je v tihem dogovoru z italijansko diplomacijo prvič zagovarjala ustanovitev avtonomne oziroma neodvisne Albanije in, drugič, poskušala na vsak način preprečiti, da bi Srbija dobila izhod na morje preko Albanije. Cilj Avstro-Ogrske je bil na ta način gospodarsko oslabiti Srbijo in si s tem pripraviti teren za njeno kasnejšo aneksijo, s čimer bi – tako so menili na Dunaju – »rešili« južnoslovansko vprašanje. Italija pa je poskušala z oviranjem Srbije predvsem preprečiti, da bi se preko nje carska Rusija dokopala do Jadranskega morja, zato je bila naklonjena ustanovitvi neodvisne Albanije s tem, da je že takrat računala na to, da bo velik del Albanije ostal, če ne fizično, pa vsaj dejansko, v njeni interesni sferi. Ta cilj je Italija tudi dejansko uresničila aprila 1915. leta s podpisom tako imenovanega londonskega pakta. Velika Britanija je po drugi strani stremela za tem, da bi preprečila Avstro-Ogrski, da bi dobila nadzor tudi nad Solunom, s čimer bi le-ta nadzorovala vse izhode z Balkana na morje.

V.

Glede na to, da tudi meje nove države niso bile določene, je Albanija ostala predmet zakulisnega mednarodnega trgovanja tudi med prvo svetovno vojno. Iste države (razen Nemčije in Avstro-Ogrske), ki so na konferenci veleposlanikov v Londonu julija 1913 podpisale sporazum, s katerim so garantirale njeno neodvisnost, so namreč že 22 mesecev kasneje, natančneje 26. aprila 1915. leta, prav tako v Londonu podpisale tajni sporazum (v zgodovino je prišel kot londonski pakt), s katerim so za nekaj let zapečatile njeno usodo, saj so jo zato, da bi zadostili predvsem imperialističnim apetitom Italije pa tudi sosednjih držav, tajno razdelile na več delov. Londonski pakt, za katerega je celo britanski zunanji minister Balfour, ki je nasledil glavnega arhitekta tega sporazuma Edwarda Greya, med obiskom v Washingtonu jeseni 1917. leta priznal, »da je bil v imenu strateške nujnosti storjen hud zločin proti načelu nacionalnosti,«²¹ je postal v zgodovini šolski primer barantanja velikih sil z usodami malih narodov. Zato da bi privabile Italijo na svojo stran, so jo namreč države antante podkupile s tem, da so ji v tajnem sporazumu dodelile ozemlja, ki so bila legalno del Avstro-Ogrske, Albanije in Turčije (južno Tirolsko, slovensko Primorsko z Gorico in Trstom, Istro, večji del Dalmacije razen Reke, večji del Albanije itd.). »Italija je dobila vse lastniške pravice nad Vloro in tokom Sazan pri vhodu v pristanišče Vlore kot tudi okoliško ozemlje, dovolj veliko, da bi lahko vojaško zaščitila in zagotovila obrambo tega ozemlja ... Italija je bila pripravljena dovoliti, da bi bili severni in južni deli Albanije razdeljeni med Črno goro, Srbijo in Grčijo. Samo osrednji del je bil rezerviran za ustanovitev majhne avtonomne nevtralizirane albanske države. Nadalje je bilo določeno,

¹⁹ Hajreddin Kuçi: Independence of Kosova. Houston: Jalifat Group, 2005, str. 26.

²⁰ Ibid, str. 27.

²¹ Lipušček: Ave Wilson, str. 60.

da bi bilo lahko pristanišče Drač (Durrës) dodeljeno neodvisni muslimanski državi Albaniji in da bo Italija dobila pravico da zastopa Albanijo nasproti drugim državam ...»²²

V sporazumu je bila prav tako predvidena možnost, da bi severno Albanijo anektirali Srbija in Črna gora, južno pa Grčija, s tem da se je Italija obvezala, da ne bi nasprotovala takšnim korakom.

Albanci pa tudi velik del Hrvatov in Slovencev (Slovenci smo takrat izgubili približno tretjino nacionalnega ozemlja in skoraj pol milijona ljudi) so s tem paktom postali klasičen objekt delitve interesnih sfer. Sporazum je sicer ostal tajen, vendar sta tako srbska vlada kot tudi Jugoslovanski odbor, ki se je zavzemal za ustanovitev Jugoslavije, kmalu po njegovem podpisu po neuradnih kanalih izvedela za njegove glavne obrise. Jugoslovanski odbor je najostreje nasprotoval temu tajnemu paktu, saj bi njegova uresničitev med drugim preprečila ustanovitev nove države Jugoslavije, ostro pa se je nanj sprva odzval tudi predsednik srbske vlade Pašić. Srbski parlament pa je sprejel resolucijo, ki je pozivala njegove podpisnice, naj zadržijo njegovo izvajanje. Pašić je pod vplivom pakta definiral tako imenovano »malo rešitev« (malo rešenje), ki je predvidevala priključitev k Srbiji tistih delov Avstro-Ogrske, ki so bili poseljeni s srbskim prebivalstvom, predvsem Bosne ter dela Dalmacije, s čimer bi Srbija dobila tudi dostop do morja. Pašić je med obiskom v Petersburgu 1916. leta izjavil, »da je uveljavitev predominacije na Jadranu popolnoma v sozvočju z enakopravnim upoštevanjem srbskih in italijanskih interesov,«²³ kar pomeni, da se je sprijaznil s paktom oziroma da je odstopil od jugoslovanskega programa in ga nadomestil s programom tako imenovane velike Srbije. To je povzročilo velika trenja med srbsko vlado in Jugoslovanskim odborom, ki si je še naprej prizadeval za ustanovitev države enakopravnih južnoslovanskih narodov. V ta koncept Albanija ni bila vključena. Nekateri srbski avtorji so po razpadu Jugoslavije 1992. leta začeli kritizirati Pašića, ker se je odrekel londonskega pakta, češ da bi Srbija z njim dobila več kot kasneje z ustanovitvijo države SHS. Razvili so tezo, »da se je Pašić odrekel londonskega sporazuma kot najpomembnejšega pisanega dokumenta zaveznikov o nagradi, ki je bila ponujena Srbiji in ki jo je čakala po zmagovitem koncu vojne. V teh ponudbah je bila najbolj pomembna možnost celovite rešitve srbskega nacionalnega vprašanja – tega ideala srbske revolucije, posebej pa srbskega nacionalnega programa, ki je bil vsebovan v »Načertaniju.«²⁴

Ker Italija tudi po koncu vojne ni odstopila od londonskega pakta, je omenjeni tajni sporazum postal ena izmed najbolj spornih in težkih tem mirovne konference v Versaillesu. Italija je namreč z vsemi sredstvi poskušala preprečiti ustanovitev neodvisne države južnih Slovanov – Jugoslavije, v Albaniji pa je vzpostavila sebi naklonjen režim oziroma vlado paše Turkhana Peremetija, ki je bila v bistvu pod italijanskim protektoratom. Srbija je po drugi strani podpirala sebi naklonjen režim paše Essada Toptanija. Obe vladi sta poslali v Pariz svoje predstavnike, vendar niso mogli uradno sodelovati na konferenci, ker je bila Albanija uvrščena med države, ki jim bodo status šele določili. S tem je konferenca v bistvu pristala na določila tajnega londonskega pakta.

Ameriški predsednik Woodrow Wilson je sicer že v svojem mirovnem programu 14 točk ostro nastopil proti tajnim sporazumom, ki so jih članice antante sklepale med vojno (1. toč-

²² Owen Pearson: *Albania and King Zog*. London: The Centre for Albanian Studies, 2004, str. 89. V nadaljevanju Pearson: *Albania and King Zog*.

²³ Uroš Lipušček: »You will not be robbed«. V: Jože Pirjevec, (ur.): *Vojna in mir na Primorskem*. Koper: Založba Annales, 2005, str. 54.

²⁴ Петар Мандић: *Југославија – илузија или визија – корени трагедије србског народа у хх. веку*. Београд: ЈИОМ, 2002, str. 358. Program srbskega notranjega ministra Ilije Garašanina »Načertanije« (1844) sicer nikoli ni bil objavljen, vendar je bil kljub temu najpomembnejši pisani dokument, ki je opredeljeval srbske nacionalne cilje v 19. stoletju, to je predvsem boj za osvoboditev Srbov izpod turške nadoblasti in ustanovitev tako imenovane velike Srbije iz pokrajin, v katerih so živeli Srbi. Omenjeni program je do današnjih dni ostal predmet različnih interpretacij.

ka, govori o nujnosti javne diplomacije), z argumentom, da je bil londonski pakt sklenjen v času, ko je obstajala še Avstro-Ogrska. Po njenem razpadu so po njegovem mnenju odpadli vsi strateški razlogi, zaradi katerih je bil podpisan. Njegovo stališče sta sicer obe podpisnici, Velika Britanija in Francija, sprejeli (carska Rusija je bila z oktobrsko revolucijo izločena iz dogovarjanja na mirovni konferenci), vendar pa sta istočasno ostali pri legalističnem argumentu, da so mednarodni sporazumi obveza, ki jo je pač potrebno spoštovati. Zaradi odločnega vztrajanja predvsem nacionalistično nastrojenega italijanskega zunanjega ministra Sonina, ki je zahteval ne samo dosledno uveljavitev tega imperialističnega sporazuma, ampak tudi hrvaško pristaniško mesto Reko (čeprav po tem sporazumu ni bi bila dodeljena Italiji), je mirovna konferenca v Parizu skoraj propadla. Predsednik Wilson je sprva odločno nastopil proti temu paktu, nato pa je začel zaradi različnih dejavnikov postopoma popuščati. Usodno napako je storil s tem, ko je, da bi zadostil vsaj nekaterim ekstremističnim Soninovim zahtevam, Italiji na lastno pest prepustil južno Tirolsko, v kateri je živela močna nemška manjšina, s čimer je prekršil ne samo načelna priporočila svojih ekspertov, ampak tudi 9. točko svojega mirovnega programa, ki je govorila o tem, da bodo državne meje Italije določene v skladu z nacionalnimi oziroma jezikovnimi mejami. S tem, ko je pristal na to, da bo Italija dobila južno Tirolsko, ki so jo države antante prepustile Italiji že v tajnem londonskem paktu, je vsaj delno legaliziral omenjeni pakt. To je potrdilo tudi nadaljevanje mirovne konference, saj je Italija predvsem zaradi Wilsonovega popuščanja in neodločnega stališča Velike Britanije in Francije, ki sta Italijo posredno podpirali zato, ker bi skupaj z londonskim paktom padli tudi tajni sporazumi, s katerimi so si države antante razdelile tudi bivši turški imperij, korak za korakom uresničevala omenjeni pakt. Dejstvo, da Wilsonu ni uspelo doseči odprave vseh tajnih sporazumov, je verjetno ena izmed njegovih največjih strateških napak, ki mu jih zgodovina ni oprostila. Največjo ceno te njegove nedoslednosti so plačali mali narodi, Slovenci, Hrvati, Albanci, Kurdi in drugi.

Tajni londonski pakt je kot Damoklejev meč visel nad konferenco. Italija je zahtevala in na koncu tudi dobila praktično več, kakor je bilo zapisano v paktu. Predsednik srbske vlade Pašić, ki je vodil srbsko oziroma delegacijo SHS na mirovni konferenci, je zastopal stališče, »da naj Albanija ostane v mejah iz leta 1913 (bile so povsem odprte, op.a.), če pa bi Italija dobila katerikoli del Albanije (Vloro in otok Sazan ali katerikoli drugi del Albanije), bi Srbija v tem primeru zahtevala severno Albanijo.²⁵ Kot ocenjujejo nekateri avtorji, je bil Pašić pripravljen, zato da bi dobil satisfakcijo v Albaniji in Makedoniji, žrtvovati legitimne ozemelske aspiracije Hrvatov in Slovencev na severozahodu države.²⁶ Hrvaški zgodovinar Ivo Banac pa navaja, »da je bila prva resna zunanjepolitična avantura nove kraljevine SHS poskus, da bi zavzela območje Lume južno od Prizrena poleti 1920. leta. Ena izmed nenamernih posledic je bila izguba Koroške: mnogi slovenski volivci so se bali glasovati za Jugoslavijo na plebiscitu oktobra 1920. leta, ker so se bali, da jih bodo vpoklicali v enote, ki so v Albaniji.«²⁷ Po drugi strani pa so Srbi priskočili na pomoč, ko je ofenziva na Koroškem, ki jo je ukazala slovenska vlada, pozimi 1919. leta klavрно propadla. Prav tako so Slovenci lahko sodelovali na pariški mirovni konferenci zahvaljujoč izključno srbskemu zavezniškemu statusu, srbski predstavniki pa so podpirali slovenske ozemelske zahteve na Koroškem itd.

Položaj Albanije je bil zapleten med drugim tudi zato, ker Američani, ki so bili daleč najbolj vplivni na konferenci, dolgo časa niso imeli enotnega stališča. V enem izmed poročil so

²⁵ Борислав Пелевић: Кроз историју Косова и Метохије од VI. до XXI. века. Београд: Євро, 2005, str. 224.

²⁶ Miša Gleni: *Balkan 1804 -1999*. II. deo. Beograd: Edicija samizdat B 92, 2000, str. 68.

²⁷ Ivo Banac: »Was the Albanian opposition to the Serb Kingdom's annexation in 1912 without justification«. V: Anna Di Lellio, (ed.): *The case for Kosova*. New York: Anthem Press, 2006, str. 56.

se ameriški eksperti opredelili na primer celo proti obstoju Albanije kot neodvisne države, ki naj bi jo razdelili tako, da bi severni del s Skadrom pripadel Črni gori, srednji del z vključno Dračem Srbiji, južni del z Vloro pa Grčiji. Za to možnost se je avtor tega predloga opredelil zato, ker so Albanci nemiren, gorski narod, brez dobro organizirane družbe.²⁸

Tako kot so slovenski politiki apelirali na Wilsonove sodelavce, naj namesto italijanskih zasedejo slovensko ozemlje v skladu s sporazumom z Avstro-Ogrsko o premirju ameriške čete, so tudi albanski politiki ter albanska skupnost v ZDA pozivali Wilsona, naj ZDA sprejmejo mandat nad Albanijo. ZDA so bile namreč kot sila, ki je odločila vojno, in kot država, ki nima svojih posebnih interesov, edina država, v katero so imeli mali narodi zaupanje. Še več, tako slovenski kot hrvaški in albanski politiki so videli v Wilsonu vnetega zagovornika pravice narodov do samoodločbe in imeli zato vanj največje možno zaupanje. Kot je pokazala zgodovina, se je mnogim malim narodom ta naivnost kasneje hudo maščevala. Predsednik Wilson namreč v pogledu Slovencev, Hrvatov pa tudi Albancev ni ostal zvest svojim načelom. Kar zadeva Albanijo, je že v svojem mirovnem programu (11. točka)²⁹ ostal nedorečen. Glede na to, da je Srbija poskušala v drugi balkanski vojni 1913. leta zasedbo Drača priti na Jadransko morje, ni jasno, ali je mislil, da bo Srbija dobila dostop do morja: ali preko Albanije (verjetno je odgovor da, saj je srbska vojska takrat zasedla pristaniško mesto Drač), ali čez Črno goro, ali pa čez Dalmacijo. Predsednik Wilson je prošnje za mandat nad Albanijo (podobne želje so izražali tudi Armenci) zavrnil. Prav tako se je opredelil tudi proti temu, da bi Srbija ali Grčija, ki imata v tem delu sveta vsaka svoje posebne interese, dobili mandat nad Albanijo. Velika Britanija in Francija – po njegovem mnenju – zanj nista bili zainteresirani, ostala je torej samo še Italija. Kljub temu da je Italija imela poleg Srbije in Grčije največje apetite po Albaniji, se je Wilson odločil prav zanjo. Očitno je na ta način hotel ublažiti zahteve, ki jih je Italija izražala predvsem do Reke in Dalmacije. Trst, Gorico in vse slovensko ozemlje, ki naj bi po določenih londonskega pakta pripadlo Italiji, je namreč Wilsonov zaupnik polkovnik House brez njegove vednosti predal Italijanom že novembra 1918, ko jim je dovolil okupacijo tega dela slovenskega ozemlja.

Wilson je aprila 1919. leta italijanski vladi predlagal, očitno zato, da bi ublažila zahteve do Reke in Dalmacije, nadzorstvo nad Vloro oziroma protektorat nad Jugoslavijo. Takšno možnost je njegov zaupnik polkovnik predvidel že v pismu, ki mu ga je poslal 29. oktobra 1918. leta.³⁰ Ko so člani albanske delegacije izvedeli za omenjeni predlog, so predsedniku Wilsonu poslali pismo, v katerem so mu očitali, »da je njegov predlog v nasprotju z načelom nacionalnosti in pravico vsakega naroda, da odloča o svoji usodi ..., če bo Italija iz nekih določenih razlogov obdržala Vloro, bi ta isti razlog omogočil Grčiji in Srbiji ne samo, da zadrži ozemlja, ki sta jih okupirali, ampak zahtevata celo več. Grčija Korce, Srbija pa Skadar.«³¹

Predvsem zato, da bi preprečila, da bi Italija dobila Albanijo, je srbska vlada predlagala, naj Albanija ostane neodvisna v mejah iz 1913. leta. Ameriški predsednik je kljub vsemu ostal nepopustljiv in je vztrajal pri svojem originalnem predlogu.³² Wilson je sicer spremenil

²⁸ Silajdžić: Albanija i SAD, str. 71.

²⁹ Vsebinska 11. točka je naslednja: Romunijo, Srbijo in Črno goro morajo tuje čete zapustiti, okupirana ozemlja obnoviti, Srbiji priznati svoboden in varen dostop do morja, medsebojne odnose med balkanskimi državami je treba urediti v skladu z zgodovinsko pripadnostjo in narodnostjo. Treba je sprejeti mednarodne garancije za politično in ekonomsko neodvisnost in ozemeljsko celovitost različnih balkanskih držav. (Fried: The Essential Writings and Speeches of Woodrow Wilson, str. 320)

³⁰ Pearson: Albania and King Zog, str. 114.

³¹ Silajdžić: Albanija i SAD, str. 127–128.

³² Prav tako slabo so jo odnesli tudi slovenski politiki, ki so na Wilsona med mirovno konferenco zaman apelirali, naj bi na slovenskih ozemljih, ki jih je okupirala italijanska vojska, razpisali referendum oziroma ljudski plebiscit. Ko pa ga je slovenska delegacija na sestanku v Parizu junija 1919 rotala, naj ne razpiše plebiscita na Koroškem, ker

omenjeno stališče 24. februarja 1920, ko je zavrnil predlog Velike Britanije in Francije iz 14. januarja 1920³³ z argumentum, da »ameriška vlada prav tako ostro zavrača krivice do Albancev s strani Jugoslavije, kot nasprotuje podobnemu ravnanju Italije do Jugoslovancev.«³⁴ S tem je preprečil nadaljnjo delitev Albanije. V noti, poslani pariški mirovni konferenci marca, je ameriška diplomacija poudarila, da »se predsednik, prav tako pa tudi Američani ne bi nikoli sprijaznili s tem, da bi bili Albanci, ki so se več kot dva tisoč let borili za svojo svobodo, žrtvovani za politične cilje svojih sosedov.«³⁵

Še vedno ni jasno, kdo je vplival na Wilsona, da se je odrekel razdelitvi Albanije in zavzel proalbansko stališče. V svojem mirovnem programu, objavljenem januarja 1918, na primer ni vzel v obzir albanskih nacionalnih interesov. V 11. točki je popolnoma ignoriral obstoj neodvisne Albanije, po drugi strani pa je zahteval umik tujih vojsk iz Romunije, Srbije in Črne gore. Albanski interesi so v zelo ohlapni in posredni obliki zajeti v formulaciji, da morajo odnosi med balkanskimi državami temeljiti na prijateljstvu in zgodovinsko vzpostavljenimi črtami nacionalnosti. Zgodovinsko dejstvo je sicer, da je bil Wilson tisti, ki je prvi od državnikov antante javno predlagal, naj bi mandate nad Albanijo in suverenost nad Vloro dobila Italija. Omenjeni predlog je bil v popolnem nasprotju s proklamirano pravico do samoodločbe narodov, ki jo je poosebljal Wilson ob koncu vojne.

Wilson je namreč predlagal italijanski mandat in okupacijo Vlore brez pristanka Albancev in celo proti njihovi izrecni volji. Na koncu je očitno uvidel, da bi bila razdelitev Albanije med njene sosede velika zgodovinska krivica.

Predlog o razdelitvi Albanije, kateri so tudi mnogi ameriški eksperti odrekli sposobnost samostojnega življenja, je bil sicer v sozvočju z mandatnim sistemom, uvedenim na pariški mirovni konferenci, ki naj bi veljal za tiste narode, predvsem v bivšem turškem imperiju, ki po ocenah takratnih velesil še niso bili zreli za samostojno državno življenje.

VI.

Kljub temu da med Slovenci in Albanci v začetku preteklega stoletja ni bilo skoraj nika-kršnih stikov, časopisna poročila in komentarji pa so bili enostranski in podvrženi številnim stereotipom, sta oba naroda med prvo svetovno vojno v marsičem delila skupno usodo, ki je bila pogojena z njunim specifičnim položajem na strateško zelo pomembnem območju – na obrobju dveh starih imperijev, ki sta izdihnili v prvi svetovni vojni. Ne smemo pozabiti, da so nekateri znani slovenski intelektualci (v prvi vrsti jezikoslovci) imeli pozitiven odnos do Albancev in da so zavračali evropocentristične kulturne in politične klišeje. Oba naroda, ki so ju po Heglovi klasifikaciji prištevali med tako imenovane nezgodovinske narode, sta se (Albanci do balkanskih vojn, Slovenci pa skoraj do razpada habsburške monarhije) branila pred razkosanjem s tem, da sta zahtevala avtonomijo v okviru obeh imperijev (Albanci do balkanskih vojn, Slovenci pa skoraj do konca habsburške monarhije). Bolj radikalne zahteve

ga bodo Slovenci zaradi velikonomške raznarodovalne politike izgubili, je Wilson ostal povsem gluha za njihove argumente.

³³ Predsedniki vlad Velike Britanije, Francije in Italije so v odsotnosti ameriškega delegata Franka Polka predlagali jugoslovanski delegaciji, naj Italija zadrži posest nad Vloro, tako kot je bilo predvideno v londonskem paktu, in da bi meje severne Albanije spremenili tako, da bi albanski del vključno s Skadrom upravljala Jugoslavija, Shëngjion na jadranski obali bi sestavljal avtonomno provinco, južno albansko-grško mejo pa bi predlagali francoska in britanska delegacija.

³⁴ Pearson: Albania and King Zog, str. 141.

³⁵ Ibid, str. 142

bi se verjetno končale v krvi in jih, gledano z današnje zgodovinske distance, ni bilo mogoče uresničiti. Kljub temu so Albanci prej kot Slovenci izpostavili nujnost samostojnega neodvisnega razvoja. Slovenske politične elite so bile v času prve svetovne vojne zaradi nevarnosti nemške oziroma italijanske asimilacije prežete z idejo južnoslovanske solidarnosti treh vodilnih narodov: Srbov, Hrvatov in Slovencev. Kmalu po ustanovitvi Kraljevine SHS in kasnejši uvedbi diktature je ideja južnoslovanske solidarnosti poniknila in se spremenila v jugoslovanski unitarizem pod srbskim vplivom.

Misel, ki jo je 20. oktobra 1920 zapisal *Slovenec*, da Srbija iz albanskih pokrajin ne bo nikoli napravila dežele, ki bi bila lahko srečna, se je pokazala kot zgodovinsko točna. Prav tako tudi Bismarckove besede, da nobena rešitev balkanskega vprašanja ni zadnja oziroma dokončna. To se je potrjuje – vse do današnjih dni.

Summary

Slovene and Albanian National Questions during the First World War: Similarities and Differences

Uroš Lipušček

The contacts between Slovenians and Albanians were till the end of second world war rare and sporadic. Despite this fact, some leading Slovenian linguists (Kopitar, Miklošič and Nahtigal) had been involved in late 19th century and in the beginning of 20th century in efforts to standardise Albanian language. Josip Jeras, one of the well known slovenian volunteers (so called *dobrovoljci*) in Serbian army during the first World War wrote after the war a novel *Planina smrti* (The mountain of death) in which he described the retreat of Serbian army in 1917 via Prokletije and Albania to island Krf in Greece. Beside sporadic reports in leading slovenian newspapers before and during the first World War, slovenian public has not been informed (except in general terms), about Albanians and their life. Nevertheless, some newspapers expressed reservations about new independent Albanian state, repeating biased assessments mainly from Serbian press, that albanians are in cultural terms backward people as their masters the Turks.

Despite the fact that the Slovenians and Albanians were for many centuries »terra incognita« for each other, both nations had due to specific geopolitical situation, very much in common:

- Slovenians settled at strategically very important alpine and seaside region in central Europe, which has been of special importance for Germany in Austria-Hungary's access to the Adriatic sea. Literally the same has been the importance of regions settled by Albanians in the framework of Ottoman empire. Due to strategic importance of the land they live, neither Slovenians neither Albanians, were not allowed to autonomous political development.
- The (unfulfilled) dream of Slovenian politician in the 19 century has been »United Slovenia« in the framework of Habsburg monarchy, since the Slovenians lived in six different crown lands of Austria-Hungary. The same has been the destiny of Albanians which were living in four velayets of Turkish empire.
- During Balkan wars the sentiments of Slovenian politicians and public has been because of very strong pan Slavic movement and feelings, on the side of Serbs and Bulgarians, and to the lesser extend to Greeks and Albanians. Nevertheless, official Slovenian press supported Albanian cause for autonomy, since the Habsburg empire supported liberation of Albanians from Turkish domination due to strategic reasons. One of them has been weakening the Serbia which has been becoming dangerous to Habsburg empire, because Austrian political elite tried to prevent at any cost the introduction of trialism, which will give the south Slavic nations the equal political power with in empire in comparison to Germans and Hungarians.
- Despite this strategic considerations Slovenian (pro Habsburg) political elite supported establishment of independent Albania in November 1912, even some pro Serbian liberal politicians were dubious, if one of the most backward provinces of Ottoman empire will be able to remain independent. Some

concerns were also raised if Serbia without direct access to the sea through one of the Albanian ports, will be able to survive growing political, military and economic pressure from Habsburg empire.

- It is interesting that at a time when Albanians in 1913 declared independence, Slovenian politicians were not even contemplating about independence of Slovenia. First person who mentioned independent Slovenia has been British historian Toynbee, who in an article in 1915 mentioned the possibility of independent Slovenia. For the second time the same idea appeared in position papers which were prepared for USA president Wilson by Inquiry commission during the Paris Peace conference of 1919. Leading Slovenian politicians at the time were of the opinion that small and economically weak Slovenian nation will not be able to survive without uniting with other south Slavic nations in one united state. The idea of independent Slovenia has been therefore at a time out of question.
- During the first world war both Slovenian and Albanians were under strong imperialistic pressure from the new emerging powers such as Italy, which has the ambition to weaken both Habsburg empire and Serbia (in order to prevent the domination of Tsarist Russia in Adriatic).
- Italy has been able to persuade antanta powers (Tsarist Russia, Great Britain and France) in 1915 to trade its commitment to wage a war on a side of antanta against Central powers, for some Slovenian, Croatian, Albanian (and some Turkish) land also. The result of this imperialistic agreement has been the conclusion of the so called pact of London, which officially remained officially secret till the end of the war. This secret agreement become major obstacle for both Slovenian and Albanian nation, to be united. The result of this agreement has been occupation of one third of Slovenian territory at the end of the war by Italian forces. Albanian destiny has been even worse, since its territory was divided by three powers (Serbia and Montenegro, Greece and Italy).
- Neither Slovenian neither Albanian politicians were able to persuade the leading antanta powers in Paris Peace Conference in 1919, to abolish completely the main provision of pact of London despite vigorous support from USA president Wilson. He remained on half way, since he did not completely fulfilled his promises that USA will not be bound by this secret purely imperialistic treaty. The consequences of this unjust agreement decided in a large extend the historical processes of both nations in the last century.
- Despite that both nations had not been in direct contact with each other, had dealt due to similar geostrategic position in both empires, with similar historical processes, at least at the beginning of the last century. Albanians were first to realize that only national independence will guarantee their survival and development. Concerning these idea, Slovenians were, because of fear from imperialistic ambitions at the end of first World War, convinced that the salvation of Slovenian nation, depend on uniting with the rest of south Slavs, only. This idea proved, after we spend more than 80 years together, historically wrong.